

Mr sc. dr Zoran Čeperković¹,

¹Interno odeljenje Vrnjačka Banja

Srpska medicina u srednjem veku

Ključne reči

srednji vek
srpska medicina
manastir
istorija medicine

Sažetak

Medicina se u srednjovekovnoj Srbiji bazirala na naučnim izvorima, dok su državna politika i crkva sankcionisale upotrebu magijskih rituala i vradžbina. Tako se u članu 20 i 109 *Dušanovog zakonika* vrlo jasno naglašava da se predviđaju stroge kazne protiv onih koji se bave vradžbinama. Sveti Sava - osnivač prvih srpskih bolnica, pisac naših najstarijih medicinskih spisa i borac protiv nadržekarstva, bavi se ulogom države na očuvanju i unapređenju zdravlja svoga naroda. Sveti Sava je više puta boravio u Carigradu, gde je upoznao način organizovanja tamošnjih manastira-bolnica, koje su služile isključivo za smeštaj ubogih i nemoćnih. Naučno prihvaćena dokumenta dokazuju da su prve bolnice pri srpskim manastirima bile organizovane još u XII veku. Najstariju srpsku bolnicu za lečenje kaludera organizovao je Sveti Sava u Hilandaru 1199. godine, središtu srpskog književnog, kulturnog i prosvetiteljskog rada. Srpska srednjovekovna medicina se razvijala pod uticajem vizantijske i zapadnoevropske medicine. Vizantijski uticaj je bio uočljiv u pomoćnim medicinskim naukama, a zapadnoevropski uticaj se primećivao u praktičnim medicinskim naukama. *Hilandarski medicinski kodeks* predstavlja zbornik spisa srednjovekovne naučne evropske medicine (XII-XV veka), čiji su autori uglavnom učitelji upravo antičke i salernsko-monpeljeske škole. Naš Srednji vek, do turske invazije, bio je doba velike svetlosti, a srednjovekovna Srbija zauzimaše ugledno mesto u srednjovekovnoj Evropi.

Kao i ostala južnoslovenska plemena, Srbi su došli na Balkan za vreme velike seobe naroda, tokom 6. i 7. veka nove ere. Najranije sistematizovane podatke o Srbima na Balkanu nalazimo u spisima vizantijskog cara Konstantina VII Porfirogenita u X veku. Prva srpska država je bila formirana pod dinastijom Višeslavića. Pod uticajem Vizantije, dogodila se važna promena u srpskom narodu, koja će imati jedan od prvorazrednih značaja u njegovoj budućnosti: krajem IX veka počinje proces napuštanja paganstva i primanje hrišćanstva.¹

Srednjovekovna Srbija je u političkim, ekonomskim i kulturnim sferama zauzimala ugledno mesto u Evropi toga perioda dostižući svoj vrhunac sredinom 14. veka. Srednjovekovna srpska kultura, fresco slikarstvo, arhitektura i medicina bile su kulturne tekovine Vizantije i Zapada a ujedno i večni svedoci civilizacije srpskog naroda.

Medicina se u srednjovekovnoj Srbiji bazirala na naučnim izvorima, dok su državna politika i crkva sankcionisale upotrebu magijskih rituala i vradžbina. Tako se u članu 20 i 109 *Dušanovog zakonika* vrlo jasno naglašava da se predviđaju stroge kazne protiv onih koji se bave vradžbinama². Najstariji spisi o hirurgu-berberinu domaćeg porekla, koji se bavio i zubnim intervencijama, potiče iz 1332. za vreme vladavine cara Dušana - Mario de Antibario *medico cirsiico, in Catharo*. Zatim se pominje Magister Paulus *barberius de Barleta, salariatus comunitatis Cathari*, kao i mnogi drugi.

Srpska srednjovekovna medicina je objedinjavala iskustvo i znanja najrazvijenih medicinskih škola toga doba a bilo je prisutno i duhovno delovanje, obogaćeno bogatim empirijskim iskustvom³. Empirijska medicina će postati predmet ra-

znih zapisa, da bi u nekom trenutku oni mogli postati jedan od izvora savremene medicinske nauke.⁴

Istorijski posmatrano, veoma je duga tradicija i duboki su koreni današnjeg sistema zaštite zdravlja stanovništva u Srbiji. Kako u ruskom narodu važi izrečeno da je za njih Puškin početak svih početaka, tako je i sin velikog župana Stefana Nemanje - Rastko, u monaštvu Sava*, početak svih početaka srpskog naroda, pa i u korenima srpske medicine. Sveti Sava je imao smisla za praktično, pragmatično i organizaciono, ozračen vizantijskim isihazmom⁵. Sveti Sava, osnivač prvih srpskih bolnica, pisac naših najstarijih medicinskih spisa i borac protiv nadrilekarstva, bavi se ulogom države na očuvanju i unapređenju zdravlja svoga naroda⁶.

Sveti Sava Nemanjić, prvi srpski arhiepiskop, boravio je više puta u Carigradu, gde je upoznao način organizovanja tamošnjih manastira-bolnica, koje su služile isključivo za smeštaj ubogih i nemoćnih³.

Naučno prihvaćena dokumenta dokazuju da su prve bolnice pri srpskim manastirima bile organizovane još u XII veku. Najstariju srpsku bolnicu za lečenje kaluđera organizovao je Sveti Sava u Hilandaru 1199. godine. Manastir Hilandar se ujedno uzima i kao naš najstariji centar za sticanje medicinskih znanja i veština³. Sem u Hilandaru i u Carigradu i Jerusolimu, ustrojene su bolnice u krugu srpskih manastira. Specijalnim pravilima (*tipik*) određene su dužnosti i zadaci ovih institucija od socijalne zaštite do medicinske nege, gotovo identične savremenom pristupu socijalne medicine u zaštiti zdravlja. U to vreme, u primorskim srpskim teritorijama bile su izgrađene i organizovane samostalne bolnice građanskog karaktera, kao i apoteke, a razvijani su i prvobitni oblici specifične preventivne delatnosti putem organizovanih higijensko-protivepidemijskih mera i efektnih komunalnih sistema - kanalizacija, vodovod i sl. (Kotor, Dubrovnik i dr.). Lekari koji su vodili ove bolnice i zdravstveno osoblje koje je sprovodilo higijensko-epidemiološke mere, regrutovani su najčešće iz medicinskih škola Univerziteta iz Italije⁷.

Srpska srednjovekovna medicina je po svom učenju bila evropska, ali je razlika bila u tome što Srbi nisu imali svoje medicinske škole, kakve su recimo postojale u Salernu (Italija) i Monpeljeu (Francuska). Prva bolnica na teritoriji ondašnje srpske države bila je osnovana u Studenici 1209. godine i nju osniva Sv. Sava. Bolnice osnivaju i Stefan III Uroš Nemanjić u Dečanima između 1327 i 1331. godine, car Stefan Dušan u Manastiru Sv. Arhandela kod Prizrena 1342. godine, Knez Lazar podiže u Ravanici bolnicu 1381. godine, car Stefan Dušan u Kotoru 1350. godine, a despot Stefan Lazarević u Beogradu oko 1390. godine⁸. U molitvama pod manastirskim svodovima bila je prisutna hrišćanska religioznost, koja se daleko izdigla iznad paganskih shvatanja zdravlja i bolesti.

* U vreme latinske prevlasti na Balkanu, utemeljena je vladarska ideologija Nemanjića, a veliki župan Stefan Nemanja i arhiepiskop Sava, osnivači Srpske Države i Crkve, kanonizovani su posle smrti i slavljani kao svetitelji.

Srpska srednjovekovna medicina se razvijala pod uticajem vizantijske i zapadnoevropske medicine. Vizantijski uticaj je bio uočljiv u pomoćnim medicinskim naukama, a zapadnoevropski uticaj se primećivao u praktičnim medicinskim naukama⁹. Medicina koju su Srbi primali od Vizantije bila je praktično antička medicina, tj. medicina Hipokrata, Aristotela i Galena koji nas i „obaveštava” o lekarskim školama na Rodosu i Kosu (Eskulapova škola). O školama na Krotonu, Kireni i Knidu piše Herodot. Od Galena, konsultovanje knjiga sa receptima postaje najvažniji deo lekarske prakse¹⁰.

Hilandarski medicinski kodeks (otkriven 1952. u biblioteci manastira Hilandar) predstavlja zbornik spisa srednjovekovne naučne evropske medicine (XII-XV vek), čiji su autori uglavnom učitelji upravo antičke i salernsko-monpeljeske škole. Razvrstavajući spise Hilandarskog medicinskog kodeksa, prema medicinskim disciplinama, mogle bi se svrstati u sledeće grupe: Interna medicina, infektivne bolesti, farmakološki spisi, toksikološki spisi, pedijatrijski spisi, terapijska uputstva kao i spisi iz hirurgije. Hilandarski medicinski kodeks predstavlja spomenik velike vrednosti, koji je od značaja za istoriju i srpske i evropske srednjovekovne medicine. Njegovim otkrićem, gledašte da su se Srbi u srednjem veku lečili gatanjem i vradžbinama, oboreno je.¹¹

U manastirima kao kulturnim centrima srednjovekovne srpske države, medicini se posvećivala posebna pažnja. U manastirima su prevodene antičke i srednjovekovne medicinske knjige, tu su se i lekari učili svojoj veštini i načinu lečenja. Sveti Sava je institucionalizovao školu zdravlja, u kojoj su ulogu imali i država i crkva i medicina toga doba. Razvitak medicine u Srbiji u srednjem veku bio je sasvim u skladu sa opštim kulturnim prilikama. Uticaji koji su dolazili sa juga iz Vizantije, a sa jugozapada preko primorskih gradova iz Italije, davali su srpskoj srednjovekovnoj medicini dah naučne medicine. Kao prvi školovani lekar u Srbiji pominje se Italijan Filip iz Ferme (*Philippus de Fermo, medicus plagarum, habitator Cathari*), koji je radio kao gradski lekar u Kotoru 1326. godine, u doba vladavine Stefana Uroša III Nemanjića, a prvi srpski lekar pominje se u Prizrenu 1354. godine.⁸

Srednji vek, do turske invazije, na našim prostorima bio je doba velike svetlosti, a srednjovekovna Srbija zauzimala je ugledno mesto u srednjovekovnoj Evropi. Bitka na Kosovu polju je definitivno rešila sudbinu Srbije, jer nakon nje u zemlji više nije bilo sile koja se mogla suprotstaviti turskom osvajaču.

Na ostrvu Kosu, u hladovini platana starog 2500 godina, mnogi lekari sa setom i divljenjem gledaše u krošnju drveta, ispod koje davno sedeše Hipokrat sa svojim đacima.

Sveta Gora Atoska kao i zidine spaljenih manastira naših na Kosmetu, podsećaju i opominju gde su koreni i istočnici i gde su srpske medicine počeci.

Serbian Medicine in Middle Age

Ključne reči:

Middle ages
Serbian medicine
Monastery
History of medicine

Abstract

Medicine in medieval Serbia was based on scientific resources while state policy and church have sanctioned the use of magic rituals and sorcery. Thus in Article 20. and 109. of the *Dusan's Code* it is clearly stated that those performing sorcery will be severely punished. St Sava, the founder of first Serbian hospitals, writer of oldest medical texts and strong opponent of the quackery has also been engaged in promoting the state role in care and improvement of health of its people. For several times St Sava has stayed in Constantinople where he has been introduced to the way of organizing their monasteries that were also used for placement of poor and helpless. Scientifically accepted documents prove that the first hospitals at Serbian lands were established as early as 12th century. The oldest Serbian hospital for treatment of monks was established by St Sava at the Hilandar Monastery in 1199. Serbian medieval medicine has developed under the influence of Byzantine and west-European medicine. Byzantine influence was evident in auxiliary medical sciences while west-European influence was noticeable in practical medical sciences. The *Hilandar Medical Codex* represents the collection of texts in medieval European medicine from 12th to 15th century whose authors were mainly the teachers of antic and Sallerne-Montpellier school. Until the time of Turkish invasion our Middle Ages were the time of great achievements and medieval Serbia has enjoyed good reputation in medieval Europe.

Literatura

1. Istorija Srbije - *Srednjovekovna Srbija (VII-XIV vek)*. Srbija info 2001. Available from: URL: <http://www.srbija-info.yu/činjenice/srednji-vek/html>
2. N. Radojčić. *Zakonik cara Stefana Dušana 1349 i 1354*. SANU, Beograd, 1960.
3. Živković M., Nikolić I. *Zdravstvena zaštita u Srbiji 19. vek - kao očuvan, društveni, narodni i verski običaj*. Škola zdravlja, Bor, 2003.
4. B. Pavlović. *Od praistorije do savremene medicinske nauke*. Muzej Srpskog lekarskog društva, Beograd, Srbija i Crna Gora. Letopis Studeničke akademije. Sremska Kamenica, 2003.
5. Nedeljković D. *Sveti Sava čudotvorac za narod*. Srpsko nasleđe. Beograd, 1999.
6. Rajčević M. *Sveti Sava - veličina i prilike*. XXII Timočki medicinski dani, Donji Milanovac, 2003.
7. Institut za zaštitu zdravlja „Dr Milan Jovanović Batut”. *Istorija*. Available from: URL: <http://www.batut.org.yu/srpska/istorija/fistorija.htm>
8. Katić R.V. *Poreklo srpske srednjovekovne medicine*. Beograd, 1981.
9. Katić R.V. *Kratak pregled opšteg stanja srpske srednjovekovne medicine*. Hilendarski medicinski kodeks N. 517, XVI.
10. Korać M. *Antički lekari od VI veka p.n.e. do V veka n.e.* Arheološki institut SANU, Beograd. Letopis Studeničke akademije. Sremska Kamenica, 2003.
11. Katić R.V. *Uvodna studija*. Hilendarski medicinski kodeks N. 517, XI.